

บทที่3

การสิ้นสภาพกิจการของธุรกิจ การบังคับคดีแพ่ง และล้มละลาย

การสิ้นสภาพของหน่วยธุรกิจ

หน่วยธุรกิจเกิดได้ก็มีการสิ้นสภาพได้ การสิ้นสภาพซึ่งนัยทางกฎหมาย คือการเลิกบริษัทซึ่งต้องมีการชำระบัญชีนั้น เป็นผลดีต่อระบบเศรษฐกิจทำให้การใช้ทรัพยากรของประเทศมีประสิทธิภาพถ้าหน่วยธุรกิจนั้นไม่สามารถดำเนินธุรกิจในระยะยาวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะมาจากเหตุผลภายในบริษัท หรือภายนอกบริษัท ก็ตาม

การดำเนินธุรกิจที่หวังกำไร เป็นเป้าหมายหลักย่อมมีโอกาสที่จะขาดทุน ด้วยสาเหตุหลายประการหนึ่งในสาเหตุนั้นก็คือ ผลการดำเนินงานที่ขาดทุน รายได้ไม่พอกับต้นทุนขาย และรายจ่ายอื่นๆ ธุรกิจอาจมีกำไรจากผลการดำเนินงาน หรือขาดทุน แต่สินทรัพย์มีมากกว่าหนี้สินในขณะนั้นหรือมีสินทรัพย์สุทธิ มีเงินกองทุนเป็นบวก ในกรณีที่ขาดทุนไม่ต่อเนื่องยาวนานจนทำให้ทุนติดลบ ธุรกิจนั้นก็อาจจะยังไม่ล้มละลายในเชิงบัญชี แต่ถ้าขาดสภาพคล่องไม่สามารถชำระหนี้ได้ การผิวนัดหนี้ในหลายประเทศก็ถูกฟ้องล้มละลายได้เช่นกัน แม้ว่ากรณีของไทยจะใช้เกณฑ์งบดุลเป็นหลักใหญ่

วิกฤตค่าเงินที่เกิดขึ้นในประเทศไทยส่งผลให้ธุรกิจมีทั้งขาดทุนจำนวนมาก ขณะเดียวกันก็มีเงินกองทุนที่เป็นบวกและเป็นลบ กรณีที่เป็นเงินกองทุนติดลบเป็นลบซึ่งหมายถึงการมีหนี้สินมากกว่าทรัพย์สิน ซึ่งเราได้พบค่อนข้างมากในปี 2540 สำหรับบริษัทที่อยู่ในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย และบริษัทที่ต้องเข้าฟื้นฟูกิจการผ่านศาลล้มละลายกลาง บริษัทเหล่านี้ในหลักการถ้าไม่เข้าสู่กระบวนการฟื้นฟูกิจการก็อาจจะต้องถูกเจ้าหนี้ ฟ้องล้มละลาย ซึ่งในที่สุดก็นำไปสู่การเลิกบริษัทและการชำระบัญชี

เชื่อกันว่าในประเทศอุตสาหกรรม ความไม่สามารถชำระหนี้ของลูกหนี้นอกจากจะมีการบังคับคดีทางแพ่งแล้ว กระบวนการล้มละลาย น่าจะมีการใช้กันมากกว่ากรณีของประเทศกำลังพัฒนา เช่น ประเทศไทย ในกรณีของประเทศไทย เจ้าหนี้ซึ่งเป็นโจทก์ มักจะฟ้องลูกหนี้ในทางแพ่งก่อน เพื่อให้ลูกหนี้ชำระหนี้ โดยเฉพาะถ้ามีหลักประกันเป็นทรัพย์สิน การฟ้องล้มละลายมักจะเป็นแหล่งสุดท้าย เชื่อกันว่า โดยทั่วไป ทรัพย์สินของลูกหนี้มักจะไม่พอให้เจ้าหนี้ เมื่อกระบวนการเข้าสู่การล้มละลาย เห็นได้ชัดเจนจากข้อมูลกรมบังคับคดี แต่ละปีที่ศาลสั่งให้ลูกหนี้ล้มละลาย หรือที่เรียกว่า ศาลมีคำสั่งให้พิทักษ์ทรัพย์ให้เด็ดขาด กรมบังคับคดีสามารถนำเงินส่งให้เจ้าหนี้หรือมีการแบ่งทรัพย์สิน ในแต่ละปีได้น้อยมาก เมื่อเทียบกับทุนทรัพย์ที่เจ้าหนี้ขอบังคับให้ชำระหนี้ (ดูตารางสถิติ) เช่นในปีงบประมาณ 2543 ส่วนแบ่งทั้งหมด มี

200.2 ล้านบาท ปีงบประมาณ 2544 เพิ่มขึ้นเป็น 396.3 ล้านบาท แม้จะมีการเพิ่มขึ้นก็ตาม จริงๆแล้วกระบวนการฟ้องล้มละลายไม่ได้ใช้เวลานานกว่าการบังคับคดีทางแพ่ง หรือใช้เวลาสั้นกว่าอีกทั้งค่าใช้จ่ายก็ต่ำกว่าคดีฟ้องทางแพ่ง ในอดีตการบังคับคดีทางแพ่งเพื่อนำทรัพย์สินขายทอดตลาดใช้เวลานานหลายปี นอกจากนั้นเจ้าหนี้มีประกัน ย่อมมีสิทธิในส่วนของหนี้ ก่อนสิทธิเจ้าหนี้ไม่มีประกัน กระบวนการล้มละลายจึงเป็นกระบวนการที่เจ้าหนี้ใช้เพื่อให้ได้มาซึ่งกองทรัพย์สินของลูกหนี้ที่แท้จริง โดยเฉพาะเมื่อเจ้าของบริษัทลูกหนี้ซึ่งอาจมีทรัพย์สินส่วนตัว และมักเป็นผู้ค้ำประกันการกู้เงินของบริษัท ในอดีตก่อนวิกฤตเมื่อเศรษฐกิจไทยเติบโตต่อเนื่องทรัพย์สินโดยเฉพาะราคาที่ดินมีแนวโน้มขึ้นตลอด แม้เศรษฐกิจมีขึ้นมีลง บางธุรกิจต้องเลิกกิจการ แต่สถาบันการเงินหรือธนาคารก็มักจะมีทรัพย์สินที่และโรงงานเป็นหลักประกัน เจ้าหนี้สถาบันการเงินไม่ค่อยวิตกและใส่ใจเร่งรีบที่จะต้องฟ้องลูกหนี้ให้ล้มละลาย การฟ้องร้องทางแพ่ง แม้อาจจะยืดเยื้อ แต่ราคาที่ดินไม่เสื่อมสภาพ และไม่ลดลง วิกฤตที่เกิดขึ้นในปี 2540 นั้นใหญ่โตเกิดทั้งระบบ ก่อนเกิดวิกฤตภาคอสังหาริมทรัพย์นั้นขยายตัวและเก็งกำไรมากเกินไป อุปทานมากกว่าอุปสงค์ ในสัดส่วนที่สูง โดยเฉพาะพวก คอนโด และอาคารพาณิชย์ ราคาค่อยๆลดลงอย่างมาก สร้างปัญหาให้แก่เจ้าหนี้ทางด้านเงินกองทุน คดีฟ้องร้องจึงเพิ่มขึ้นมากมาย แต่ก็เป็คดีแพ่งมากกว่าคดีล้มละลาย ในอดีตบุคคลธรรมดาที่ถูกฟ้อง เผชิญต้นทุนทางสังคมที่สูงมาก แต่การแก้กฎหมายล้มละลายหลังวิกฤตที่ให้กับบุคคลธรรมดาที่ถูกศาลพิพากษาให้ล้มละลาย ผ่านไป 3 ปี สามารถกลับมาดำเนินชีวิตและธุรกิจได้ตามปกติ ทำให้เชื่อกันว่าลูกหนี้ที่เป็นบุคคลธรรมดา ใช้กลยุทธ์ล้มบนฟูก ธุรกิจล้มละลายแต่ตัวเองที่ค้ำประกันบริษัท มีฐานะทรัพย์สินที่แท้จริงอยู่ในขั้นที่ร่ำรวย ดำเนินชีวิตอยู่อย่างสุขสบาย โดยการหาเจ้าหนี้ให้ฟ้องตัวเองให้ล้มละลายเป็นครั้งแรกที่ประเทศไทยเห็นบุคคลที่มีชื่อเสียง มีสถานภาพเป็นบุคคลล้มละลายทางกฎหมาย (ดูรายชื่อจากตาราง) และฟื้นคืนชีพมาได้อย่างรวดเร็ว เชื่อกันว่าจำนวนมาก เข้าถึงแหล่งเงินทุนจากธนาคารของรัฐ โดยใช้เส้นสายทางการเมือง ต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน เข้าซื้อหนี้ ซื้อสินทรัพย์ ซื้อกิจการคืน เล่นแร่แปรธาตุ จนเกิดเป็นคดีฟ้องร้องจากทางการ เช่น กลต หรือธนาคารแห่งประเทศไทย รวมทั้งเจ้าหนี้อุทธรณ์ต่อศาลฎีกา ในคดีแปลกประหลาดจำนวนมาก ซึ่งบ่งถึงความไม่โปร่งใส ส่อเค้าไปในทางทุจริต

ตาราง 3.1 การเกิดใหม่ และการสิ้นสุดของบริษัทธุรกิจ (รวมบริษัทจำกัด ห้างหุ้นส่วนจำกัด และห้างหุ้นส่วนสามัญ) ในช่วงวิกฤต

ปี พ.ศ.	การดำรงอยู่	การสิ้นสุดภาพ	(ซึ่งเป็นการล้มละลาย)
2455-2540	473,359 ราย	83,797 ราย	(1,967)
	การเกิดใหม่	การสิ้นสุดภาพ	
2541	20,363 ราย	12,357 ราย	(171)
2542	25,813 ราย	10,008 ราย	(173)
2543	29,498 ราย	31,097 ราย	(209)
2544	31,994 ราย	21,501 ราย	(258)
2545	35,691 ราย	27,392 ราย	(346)
2546	44,061 ราย	28,433 ราย	(477)
2547	47,655 ราย	23,773 ราย	(428)
2548 (ม.ค. - พ.ย.)	46,913 ราย	22,017 ราย	(133)
รวม	755,347 ราย	260,375 ราย	(4,162)

เป็นที่น่าสังเกตว่าหน่วยธุรกิจ (รวมบริษัทจำกัด ห้างหุ้นส่วนจำกัด และห้างหุ้นส่วนสามัญ) มีการสิ้นสุดภาพเลิกกิจการเพิ่มขึ้นมาก หลังวิกฤตอย่างชัดเจนเมื่อเทียบกับในอดีต ในอดีตบริษัทธุรกิจที่จดทะเบียนใหม่ จะมีมากกว่าบริษัทที่สิ้นสุดภาพทุกปี ปี 2543 เป็นปีเดียวที่เป็นข้อยกเว้นที่จำนวนหน่วยธุรกิจสิ้นสุดภาพมากกว่าหน่วยธุรกิจที่ตั้งใหม่ ปี 2543 เราจึงเห็นจำนวนหน่วยธุรกิจในปีนั้นลดต่ำกว่าปีก่อนหน้า โดยเฉลี่ยก่อนวิกฤต ในระยะยาว 85 ปี (2455-2540) หน่วยธุรกิจจะสิ้นสุดภาพเฉลี่ยปีละ 985 กบ แต่ในช่วง 8 ปีหลังตั้งแต่เกิดวิกฤต (2541-2548) หน่วยธุรกิจสิ้นสุดภาพไป 1.7 แสนราย หรือเฉลี่ยปีละ 2.2 หมื่นราย หรือสูงกว่าอดีต กว่า 20 เท่า การสิ้นสุดภาพโดยการล้มละลายยังมีบทบาทน้อยมากก่อนวิกฤต แต่ก็มีแนวโน้มสูงขึ้นหลังวิกฤต ในช่วง 8 ปี หน่วยธุรกิจสิ้นสุดภาพด้วยการล้มละลาย เพียง 1,967 ราย หรือเฉลี่ยเพียงปี 23 ราย ในช่วง 8 ปีหลังเกิดวิกฤต หน่วยธุรกิจล้มละลาย ไปประมาณ 2,195 ราย หรือเฉลี่ยเพียงปีละ 274 ราย เพิ่มขึ้นประมาณกว่า 10 เท่าของอดีต แม้โดยยอดรวมจะดูไม่มาก

การบังคับคดีแพ่ง

วิกฤตที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปี 2540 ย่อมนำไปสู่การบังคับคดีแพ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ กรมบังคับคดี จะทำหน้าที่หลังจากมีคำสั่งศาล จำนวนเรื่องและทุนทรัพย์ที่เพิ่มขึ้นในช่วงวิกฤตมีลักษณะของความล่าช้า วิกฤตอาจจะเริ่มรุนแรงตั้งแต่ปี 2541 แต่การบังคับคดี เริ่มมีทั้งจำนวนเรื่องและทุนทรัพย์สูงขึ้นอย่างชัดเจน หลังจากนั้น 2-3 ปี ดังจะเห็นได้ว่าจำนวนเรื่องและทุน

ทรัพย์สินกระจุกตัวสูงมากในช่วงปี 2544 – 2545 โดยในปี 2545 จำนวนเรื่องสูงสุดที่ประมาณ 9.3 หมื่นราย ทุนทรัพย์สูงสุดเช่นกันที่ 1.3 ล้านล้านบาท

สถิติการบังคับคดีแพ่ง

ตาราง 3.2 ปีงบประมาณ 2541 – 2547

ปีงบประมาณ	การเกิด	
	จำนวนเรื่อง	ทุนทรัพย์ (ล้านบาท)
2541	59,407	129,029.9
2542	62,396	83,380.3
2543	47,193	72,825.0
2544	89,030	321,585.3
2545	92,596	1,313,869.4
2546	75,288	143,419.0
2547	78,886	144,408.0
รวม	504,796	2,208,516.9

การบังคับคดีล้มละลาย

มีข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับสถิติของการบังคับคดีล้มละลาย ซึ่งส่วนมากคือการที่ศาลมีคำสั่งให้ พักทรัพย์เด็ดขาดนั้น ในที่สุดสภาวะล้มละลายอาจต่างกับที่รายงานทางสถิติในขั้นต้น เพราะ อาจมีการประนอมหนี้ระหว่างเจ้าหนี้ กับ ลูกหนี้ ซึ่งถ้าสำเร็จ ศาลก็จะมีคำสั่งยกเลิกการล้มละลาย เป็นที่น่าเสียดายที่กรมบังคับคดียังไม่ได้จำแนกกระบวนการล้มละลาย จนให้ภาพที่เป็น ประโยชน์ในทางเศรษฐศาสตร์มากกว่าที่เป็นอยู่ เราจึงยังไม่สามารถทราบรายละเอียดจำนวนมาก ในเรื่องการล้มละลายของบุคคลและนิติบุคคล อย่างไรก็ตาม สถิติเบื้องต้นอย่างหยาบๆ ของ กรมบังคับคดีชี้ให้เห็นถึงความคล้ายคลึงกันของจังหวะเวลา ปริมาณ และทุนทรัพย์ ระหว่างการ บังคับคดีแพ่ง และ การบังคับคดีล้มละลาย โดยมีลักษณะการกระจุกตัวสูงในช่วง ปี 2544 – 2546 ลักษณะความล่าช้า (Lag) หลังเกิดวิกฤตมีลักษณะคล้ายๆกัน สถิติที่ได้จากกรมบังคับคดี ปีงบประมาณ 2541 – 2547 บอกว่า ปี 2545 เป็นปีที่จำนวนเรื่องสูงถึง 42,413 เรื่อง ทุนทรัพย์ 1.387 ล้านล้านบาท สถิติที่รายงานโดยกรมบังคับคดี ในตารางมีลักษณะที่มุ่งเน้นการ บันทึกจำนวนสำนวนและปริมาณงานของหน้าทำงาน อาจมีลักษณะที่ทำให้เกิดการนับซ้ำเมื่อนำมา วิเคราะห์ในเชิงเศรษฐศาสตร์ จึงพึงต้องใช้ข้อมูลด้วยความระมัดระวัง

สถิติการบังคับคดีล้มละลาย

ตาราง 3.3 ปังบประมาณ 2541 – 2547

ปังบประมาณ	การเกิด	
	จำนวนเรื่อง	ทุนทรัพย์ (ล้านบาท)
2541	6,993	48,601.20
2542	10,233	53,221.05
2543	16,287	201,852.74
2544	15,961	629,243.91
2545	42,413	1,387,262.76
2546	39,807	802,788.18
2547	16,975	347,322.79
รวม	148,669	3,470,292.64

มาตรการช่วยเหลือทางการเงินแก่สถาบันการเงิน

กองทุนฟื้นฟูเป็นองค์กรที่แบกรับความเสียหายของภาคธุรกิจ ที่ไม่สามารถชำระหนี้ได้ จนเป็นความเสียหายแก่สถาบันการเงิน การแบกรับความเสียหายที่สำคัญคือการชำระหนี้ให้แก่ผู้ฝากเงินและเจ้าหนี้สถาบันการเงินที่รัฐเข้ามาค้ำประกัน ส่วนของความเสียหายของกองทุนฟื้นฟูมีประมาณ 1.4 ล้านล้านบาท ในส่วนของกระทรวงการคลังมีการออกพันธบัตรให้ธนาคารพาณิชย์ถือไว้แลกกับหุ้นกู้ที่ธนาคารออก เพื่อช่วยเหลือทางด้านเงินกองทุนประมาณเจ็ดหมื่นล้านเศษ ๆ สำหรับเงินกองทุนชั้นที่หนึ่งและชั้นที่สองโดยรวม ความเสียหายเป็นต้นทุนทางการคลังนำมาซึ่งการเพิ่มขึ้นของหนี้สาธารณะ ประมาณ 1 ใน 3 ของ GDP เป็นอย่างน้อย เป็นต้นทุนเพื่อให้ระบบเศรษฐกิจกลับเข้าสู่เสถียรภาพและฟื้นตัวได้เร็วขึ้นและเติบโตได้ตามปกติ (ดูเพิ่มเติม อัมมาร สยามวาลา และณัฐนันท์ วิจิตรอักษร 2546)